

Afsluttende Gensvar.

Af

Jens Warming.

Det er altid vanskeligt at diskutere med George-ister, thi naar man holder dem fast paa ét Omraade, echapperer de i Reglen over paa et andet. Hr. Waage er ingen Undtagelse. Jeg har forsøgt at præcisere og uddybe de bestemte Ting, som vi til at begynde med var uenige om, men Hr. Waage lader med velberaad Hu disse Enkeltheder ligge (jfr. S. 102). Han har levet sig ind i visse Forestillinger, og det der strider derimod, interesserer ham ikke. I Stedet for at præcisere Strids-punkterne, generaliserer han dem, hvilket kun kan ske ved at tillægge mig en Række Meninger, som jeg slet ikke har. Vi var saaledes uenige om, hvilke Virkninger den foreslaaede individuelle Ret til Jorden vil have; Hr. Waage venter sig store Velsignelser, jeg nærmest Forstyrrelser. I Stedet for nu nøgternt at belyse For-slaget, som jeg paaviser er uklart og lidet gennemtænkt, generaliserer Hr. Waage Striden ved at paastaa, at ikke blot jeg, men Flertallet af Nationaløkonomer, ortodokse og socialistiske i Flæng, ikke »tillægger de retlige Aarsager en selvstændig Betydning for Sam-fundets økonomiske Udvikling« (S. 87). Maaske vi forholdsvis lægger mere Vægt paa tekniske, psykiske og historiske Aarsager, men at der ogsaa tillægges retlige stor Betydning, vil sikkert med Lethed kunne bevises ved Hundreder af Citater. Selvfølgelig lader vi os dog ikke imponere af Ordet »retlige Aarsager«, saa vi straks giver os, naar det nævnes; vi er f. Eks. a priori enige med Hr. Waage i, at de kan influere

paa Arbejdsdelingen (S. 88); Muligheden for at gøre Betingelserne for at nyde godt deraf ringere, saaledes som Hr. W. ønsker, kan ikke benægtes; men at de har influeret, indrømmer vi først, naar der gives konkrete, nøgterne Grunde. Jeg kan ogsaa ganske slutte mig til Udtalelserne nederst S. 89, at en individuel Ret til Jorden vil medføre en »ganske anden« økonomisk Tilstand, men jeg mener unægtelig, at den bliver ringere.

For Nemheds Skyld vil jeg henføre mine øvrige Bemærkninger til bestemte Steder i Hr. Waages Artikel.

S. 90 L. 5 f. n. Hr. Waage sammenblander altsaa fremdeles Jordpris og Jordrente. »Spiren til en ny Erkendelse« blev nedlagt, da jeg hørte Falbe-Hansens Forelæsninger.

S. 93. Naturens Begrænsethed gælder ligesaavel Havets som Jordens Produkter, og ligesaavel som den ene Slags Næringsmidler kan erstatte den anden, kan det ene Stykke Jord erstatte det andet. Man kan altsaa ikke vilkaarligt give Fisk en Særstilling.

S. 98 L. 9 f. n. Dette Spørgsmaal er langt mere indviklet, og jeg tør ikke udtale saa bestemt en Mening derom som Hr. Waage. At højere Løn vil føre til ekstensiv Drift, synes sandsynligt, naar man ser paa de nærmeste Virkninger; men det gaar faktisk ikke altid saadan; og jo højere Lønnen er, des mindre er der, der taler for at tilstræbe en selvstændig Bedrift, og des mere nødvendigt bliver det at spare paa Arbejdskraften ved at udnytte alle Stordriftens Fortrin og undgaa den lille Bedrifts Spild; en saadan Forskydning henimod store Bedrifter kan naturligvis godt kaldes ekstensiv. — L. 4 f. n. Der er to andre Udveje. Lønstigningen overvælttes paa Varerne, eller den tages af Profitten; kan den nemlig sænke Profitraten i Byerne, hvilket dog er et aabent Spørgsmaal, kan det ogsaa paa Landet blive qua Driftsherie, at Jordejeren lider Tabet. — L. 2 f. n. Ganske enig. Det jeg bestrider, er Jordejerens klare Forstaaelse af sine Interesser i denne Henseende, og navnlig hans Magt til at varetage dem.

S. 101 L. 11. Al Verdens Nationaløkonomer er enige om det modsatte. — S. 103 L. 6. Ja men meget lille, jfr. mit Regnestykke S. 575.

S. 112 L. 9. Den haarde Nød skyldes, at man

ikke vil anvende Principet Hjælp til Selvhjælp, og derfor ikke vil hjælpe den ikke helt ubemidlede Klasse, der netop har de bedste Betingelser for at faa noget ud af Statens Millioner. Kunde der i nye Ejendomme til 10—15000 Kr. laanes 80 % paa ligesaa billige Vilkaar som nu 90 % i knap halvt saa store Huse, vilde Millionerne blive revet bort; desuden vilde de forslaa til et større Areal, baade fordi Bygningsværdien bliver forholdsvis mindre og fordi Ejeren selv skaffer den dobbelte Kapital. Ogsaa af denne Klasse Mennesker vandrer mange til Byerne, men netop dem burde man holde paa. — Til Statsfæste maatte Staten jo raade over en større Kapital pr. Bedrift.

S. 114 nederst. Dette vil falde bort under en socialistisk Ordning.

S. 115 L. 16. Hvorfor er det saadan en Lykke at arbejde for sine egne Fornødenheder? Hvorfor ikke hellere lade enhver bruge sine særlige Evner, følge sin særlige Lyst og uddanne sig til noget bestemt, navnlig naar man derved kan faa flere Fornødenheder tilfredstillet? Det er sikkert et Mindretal, der føler Arbejdet som en større Forbandelse end før; kun visse Fag.

S. 116 nederst. Jeg sætter den selvstændige lille Bondes Liv ligesaa højt som Hr. Waage, men hans Horisont vilde blive snævrere, hvis hans økonomiske Vekselvirkning med Omverdenen indskrænkedes efter Hr. Waages Idealer. Derimod sætter jeg ikke den »selvstændige« Byarbejder saa lavt som Hr. W. Jeg har et meget lyst Indtryk af Livet i »fast ansatte underordnede« Hjem. Det er lykkelige og gode Hjem med gunstige Betingelser for aandeligt Liv. Det Manden er afhængig af, er fast og bestemt, fast Arbejdstid, bestemte Reglementer og sikker Indtægt; netop fordi det er saa beregneligt, føler han sig fri, og hans Kone er langt friere end Bondens. Det er derfor glædeligt, at denne nye Middelstand vokser saa stærkt i Tal (se min Afhandl. i dette Tidsskr. 1907 S. 424); og under en socialistisk Ordning vil vi alle høre til denne Middelstand — eller lidt derover for nogles Vedkommende; thi Fagforeningernes og hele Demokratiets Nivellerings-tendens er ikke en absolut Bestanddel af Socialismen.